

REVERBERAȚIILE RĂSCOALEI LUI HOREA LA ROMÂNII DIN SCAUNELE SECUIEȘTI

Ioan Ranca

Prezentată magistral într-o devenită celebră azi, monografie datorată lui Nicolae Densușianu, la un secol de la izbucnirea ei, *Revoluțiunea lui Horea*¹, cum și-a intitulat-o marele nostru istoric, această operă este prima, din lungul șir ce i-a urmat, care aruncă o lumină favorabilă asupra atitudinii românilor din scaunele secuiești față de marile răsturnări la care ținea Horea, răsturnări pe care, acești români, izolați de epicentrul răscoalei și împuținați de vicisitudinile secolelor, le doreau, desigur și pentru ei.

Timp de un secol, de atunci și până în 1984, când se împlineau două secole de la marele eveniment, răcoala lui Horea a fost studiată sub toate aspectele, cu toate extensiunile ei spre Țara Bârsei, Banat, Crișana și Maramureș, reverberații care au impus în memoriile nobilimii adresate autorităților constatarea că "*În Ardeal, câte sate atâția Horea sunt*".

Apoi, începând cu anii '60, îndemnat și îndrumat de profesorii noștri David Prodan² și Ștefan Pascu³, ambii autori remarcabili de docte studii privind răcoala, autorul acestor rânduri, la îndemnul savantului clasicist clujean I.I. Russu, *exeget al istoriei românilor din acest spațiu*, a cutreierat satele din cuprinsul scaunelor secuiești, adunând urme ale priorității și permanenței românilor aici în estul Transilvaniei, rolul lor și atitudinea avută în timpul răscoalei lui Horea, cercetare susținută ulterior ca teză de doctorat la Universitatea din Cluj-Napoca⁴.

* * *

Reverberațiile răscoalei lui Horea se răsfrâng relativ târziu în estul Transilvaniei, tocmai când în epicentrul ei, Munții Apuseni, ea fusese deja sugrumată de efectele nocive ale armistițiilor cu armata.

Comunicarea noastră va urmări în cele ce urmează îndeosebi starea de spirit a populației românești cât și, acolo unde ea a fost documentată, adeziunea secuilor de rând la ideea de răcoală care plutea în aer peste tot.

Conștienți de prioritatea și permanența lor pe aici, cum se va vedea că s-au exprimat adesea, românii din scaunele secuiești constituiau în secolul al XVIII-lea o forță de care autoritățile, de voie, de nevoie, mai luau încă seama. Organizați bisericește în parohii și protopopiate, fie ele ortodoxe; fie unite, ei constituiau aici, în timpul răscoalei, o mare și întinsă obște al cărui liant, preotul sătesc și dascălul modest de țară, le mai ținea trează conștiința națională, cultivând cu sfințenie și făcând apostolat din menținerea limbii române și a credinței românești, ambele componente primordiale ale spiritualității românești.

În opoziție cu această realitate, la auzul zărilor despre răcoala românilor din Munții Apuseni, nibilimea secuiască organizată în cete insurecționale, distribuite în spațiul rural, începe cercetări în comunitățile românești, căutând eventuali corifei și "amăgitori". Aceste cercetări săcâitoare au fost declanșate de tenta națională în care era descrisă răcoala din Munții Apuseni. Astfel la 14 noiembrie 1784, într-o scrisoare din Aiud trimisă târgumureșenilor se sublinia scopul național, eliberarea națională adică, a românilor răsculați. Nemegyei János, pretor în Aiud referindu-se la căpeteniile spirituale ale răsculaților scrie:

“Acești preoți de la sate răspândeau în același timp ideile eliberării /lor/ naționale. Ei vorbeau țăranilor despre originea lor română, de faptul că sunt băștinașii țării, că au fost asupriți și supuși cu forța, dar că a sosit timpul să arunce jugul”⁵.

După armistițiul din fața Devei, când programul răscoalei fusese deja definit, o scrisoare, din 16 noiembrie, a comitatului Târnava, unit cu scaunul Mureș, adresată comitatului Odorhei precizează că: *“...Știrea este clară că au conjurat în așa fel împotriva ungarilor ca pe toți să-i extirpe și să-i pustiască dacă este posibil, căpeteniile lor făcându-i să creadă că Transilvania fiind a lor din vechime, să o ia în stăpânire”*.

Atitudinea țăranimii iobăgești în raport cu îndeplinirea obligațiilor față de nobilii proprietari, rezultă dintr-un incident din satul Bancu din scaunul Ciuc-Giurgeu și Cașin căruia i se plânge Kovács Tamás, anume că: *“... în ciuda faptului că au fost înzestrați cu sesii largi cu fânețe și pășuni, puțina cânepă trimisă / soțiilor lor/ pentru tors au refuzat-o ... cu duritate și obrăznicie, iar odată cu sosirea mea aici în Bancu, iobagul Daro Jozsef venind de la biserică a strigat cu voce tare în auzul mai multora ... cerând de la Dumnezeu să aducă pe tâlharii de valahi la ei, că și el se va așeza în mijlocul lor, apoi va ști el pe cine și ce să atace”*. Fiind situate în apropierea târgului Miercure-Ciuc, satele Bancu și Misentea cădeau în cercul de atribuții al colonelului auditor (anchetator) Horvát, care arestează pe Daro Jozsef de loc din Ciucsângeorgiu și pe Ambrus Péter din Lunca Ghimeșului, iar după audiere, constatând că faptele incriminate nu sunt de competența statutului militar (comisiile judiciare mixte) îi transferă comitatului arătând că *“... ambii arestați sunt suspecti de provocare la răzvrătire”* (*“... tumultuationis suscitandae valde”*)⁶.

Concomitent, Regimentul al II-lea secuiesc pedestru din Sfântu-Gheorghe este informat printr-un raport că *“... drept urmare a unor relații private de ultimă oră s-a aflat că la Cașin ar fi putut fi reținuți doi oameni înarmați și de aici, repede, înainte de a fi putut fi reținuți, și-au pierdut urma. Între timp - arată în continuare raportul- pe teritoriul Ghimeșului unii valahi ar fi organizat o conjurație și de acolo s-ar fi răzvrătit din cauză că au înțeles că preotul românesc din Ciucsângeorgiu ar fi fost arestat”*⁷. Conscrierea din 1760-1762 înregistrează că la Ciucsângeorgiu 110 români, având preoți și biserică, localitatea conturându-se ca o puternică comunitate românească unde-și puteau avea reședința corifeii mișcărilor din zonă din timpul răscoalei. Raportul respectiv ne edifică în acest sens: *“... la preotul din Ciucsângeorgiu - se spune acolo - s-ar fi găsit niște scripte și că în scriptele acestea ar fi fost însemnat tabelul asociațiilor de răscoală atât din Ciuc cât și din Trei Scaune”*. În ce măsură Daro Jozsef și Ambrus Péter pot fi identificați cu cei doi oameni înarmați, în stadiul actual al cercetărilor nu putem încă ști. Cert este că au activat ca agitatori, fiind până la urmă prinși, anchetați judiciar și condamnați. De asemenea, din același motiv, nu putem cunoaște identitatea etnică a celor doi, care, pentru numele ce-l purtau, nu pot fi a priori declarați secui.

Mai redăm apoi sumar câteva cazuri cuprinse în Protocolul de cercetare al Scaunului general, deschis la 12 noiembrie 1784. Rezultă că la Nicolești, atunci sat situat la sud de Odorhei și nu departe de acesta s-a identificat un focar de răscoală care ne-a parvenit prin actele anchetei judiciare. Auditorul scaunului judiciar a anchetat pe preotul reformat Biró András din Vasileni, care a declarat că sosind la el Molnár János și venind vorba despre răscoală a zis: *“... vă cred părinte, că și judele nostru Bukur și cumnatul său Komșa cu fratele său Keresztes Ștefan și cu judele de acum sunt pregătiți, procurându-și arme s-au pronunțat ca să vină numai /răsculații-compl. ns.I.R./ și că ei s-ar amesteca printre ei”*.

Însuși Molnár János devenit astfel acuzat, declara deschis *“... că venind vorba la locuința părintelui reformat din Vasileni despre larma de acum, i-am spus părintelui că și Bukur, când îmblăteam în șură a spus că și el s-ar putea răzbuina pe inamic /?/ dacă așa ar sta lucrurile”*.

Martorul Komşa Juon relatează că „... *venind duminică la Odorhei împreună cu cumnatul său Bukur au adăstat la biserică, la protopopul lor. Acolo au prânzit și fiind de față morarul Miklos din Mugeni l-au întrebat că ce știri mai sunt pe la călugării baziliți de din vale/Blaj ?/. La care a răspuns: Nici una, doar că acolo jos pe Mureș se agită românii*”⁸.

Un caz mai temerar l-a constituit atitudinea fățiș favorabilă răscoalei, afișată de morarul Sztojka Mihály din Sâncrai, din apropierea Odorheiului, acesta fiind de fapt obiectul anchetei penale din 7 decembrie 1784. Rezultă că Hadnagy Janos din Cădaciu știa că „... *morarul din Sâncrai, care ține moara domnului Sebestyen, ajungându-mă din urmă pe mine și pe tătașa pe râul lui Vaj, a zis : Sunt multe vești rele. De i-ar aduce Dumnezeu /pe răscu-lați/ în aceste păduri din împrejurimi /că/ mulți traistă-goală așteaptă aceasta*”. Ceea ce a fost însă surprinzător în afirmația morarului Sztojka din Sâncrai și constituie un eveniment mai rar pentru acel timp, dar în măsură a înclina talgerul balanței persistenței și a priorității românilor în secuime, un argument peremptoriu și decisiv, a fost partea finală a afirmației lui că „*Ungurul să plece în Scitia că acesta este pământul românului*”. A doua zi, la 8 august 1784, a fost condamnat la aplicarea a 45 de vergi pentru că tocmai în față pretorului comitatului din Odorhei a afirmat că: „*N-ar prea crede că românii să aibă intenții rele, /că/ numai pe aici se agită nemeșii*”⁹.

În aceleași zile a fost reținut pentru cercetări și preotul neunit din Paloș, Popa Dumitru, pentru că avea un pașaport eliberat de alt comitat. Ce anume îl va fi determinat pe Popa Dumitru să-și colinde parohia răsfirată prin satele secuiești chiar în timpul evenimentelor din Munții Apuseni, nu putem ști. Rezultă însă din anchetă că-și întindea autoritatea, păstorind pe românii ortodocși din Satul Nou, Ocland, Crăciunel, Merești, Ionești și altele și că-i vizita destul de des.

În cealaltă extremitate, a nou constituitului comitat Odorhei, populată cu așezări preponderent românești din fostul scaun filial Giurgeu, anchetele întreprinse au evidențiat o vie luare de atitudine favorabilă răscoalei. Strângându-se armele deținute de populație din satele Ditrău, Lăzarea, Joseni, Subcetate, Sărmaș și Bilbor, s-au adunat 93 de flinte, 18 pistoale și o carabină, bună parte din ele provenind din Moldova și Țara Românească. Un oarecare Cioca Gheorghe propagator al unui ipotetic, deocamdată, ajutor din Moldova, iobag al familiei Turi, a fost arestat la 31 decembrie 1784 pe baza statutului militar. Arestarea lui, precedată de o îndelungă cercetare judiciară, chiar dacă nu ne oferă certitudinea că s-ar fi aflat în legătură cu Horea, aflat desigur prea departe, ne facilitează introspectarea atmosferei specifice de răscoală aici.

Nici comitatul Trei Scaune unit cu Districtul Bârsei și cu Alba de Sus n-a fost ferit de o insurecție a nobilimii, cu urmările ei. În comitat își aveau domeniile familiile nobile Apor, Daniel, Henter, Szentkereszti (baroni), Beldi, Kalnoki, Lázár, Mikes și Nemeș (conți) și o nobilime funcționarească proprietară, Gyulai, Thuri, Horváth, Daczo, Szekely, Szörtsei, iar sub aspect etnic situația de aici era mai favorabilă răscoalei fie și numai datorită numărului sporit de sate cu majorități românești sau mai bine populate cu români, cât și datorită apropierii de zone preponderent românești, ca Făgărașul, Sibiul sau Brașovul. Aici iobăgia era mult mai consolidată în comparație cu celelalte scaune secuiești.

Un raport al comitetului suprem descrie situația la 30 noiembrie 1784. „*Nu se discută aliceva decât cum toată fărănimea murmură că în primăvară va fi ceva cumplit. Magnat,*

nobil, țăran, toți se mișcă, se pregătesc. Dumnezeu știe ce va fi“. Fiindcă și un raport din 9 decembrie a lui Potsa Jozsef, funcționar de plasă din Leghia, informează pe Gheorghe Căcuci, Șorban Nicolae și Ștefan, iobagii lui Benko János și Apor István, ar fi afirmat împreună că : *“Dacă ar aduce Dumnezeu pe hoții de trădători și ei s-ar așeza între ei și ar prăda pe nobili”*. Un alt raport, din 20 decembrie, scrie *“Nu se poate ascunde că și țărani, o mulțime, spun mereu: De ar veni numai românii răsculați că și ei s-ar așeza între ei spre a prăda pe nobili”*¹⁰.

Nesupunerea țărănimii iobăgești este aproape generală fiindcă: *“... mai mulți din domni de pământ s-au plâns de îndărătnicia supușilor la prestarea robotelor”* (Vezi supra).

Nu putem încheia șirul faptelor de răscoală din acest spațiu fără a relata, sumar doar, el făcând obiectul unui studiu aparte, cazul emisarului lui Horea în secuime, Kádár sau Cadar Jozsef sau Iosif zis Gabor. De orice etnie ar fi fost, fapta lui de a fi ajuns la Horea, care l-a trimis apoi să facă răscoală în secuime, este poate unică. Procesul lui, plin de amănunte nesemnificative, în fond, arată că răscoala și-a aruncat până departe de teatrul operațiunilor ei, săgețile. Și aici, în Trei Scaune, strângându-se armele de la români s-au adunat de ordinul sutelor. Administratorul de curte, Szacsvai János, a adunat arme de tip românesc (fabricate sau aduse din țările române) oricum, erau numite *“oláhos karabély”*, de la Luka Dumitru din Dobârlău, de la văcarul Man din Vama Buzăului, de la Fazakas Radu din Lisnău, de la Oltean Juon din Bikfalău, apoi o flintă de tip Mangalter (?) de la Opra Miklos din Dobolii, Șorban Maxim din Ozun și de la Zorea Juon, Espora Jovan, Esztoica, fiul lui Kondra, Karbunar Péter și Ferța Jovan tot de acolo.

Aici, mai mult ca oriunde, o amplă mobilizare în tabere a nobilimii a opăcit încâtva mișcărilor populare, dar ele vor fi reluate mai aprig în revoluția de la 1848-1849, continuarea celei conduse de Horea.

* * *

O sumară concluzie a stărilor din sud-estul Transilvaniei în timpul răscoalei lui Horea relevă faptul că în cele două comitate, Odorhei și Trei Scaune, în ciuda distanței lor deloc neglijabile și a poziției geografice oarecum lăturalnice, și țărănimea aservită a acestor zone era în așteptarea sosirii răsculaților spre a li se alătura. Este tocmai intuiția marelui vizionar Nicolae Densușianu, din urmă cu mai bine de un veac, așa cum arătam: *“În Ardeal, câte sate, atâția Horea sunt”*.

NOTE

1. Nicolae Densușianu, *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria 1784-1785. Scrisă pe baza documentelor oficiale*. București, 1884, p.6.
2. David Prodan, *Răscoala lui Horea*, Vol.I-II, București, 1979.
3. Ștefan Pascu, *Revoluția populară sub conducerea lui Horea*, București, 1984.
4. Ioan Ranca, *Răscoala lui Horea în centrul și răsăritul Transilvaniei*. Teză de doctorat la Universitatea din Cluj-Napoca. Conducător științific Acad. Prof. univ. dr. doc. Ștefan Pascu, Cluj-Napoca, 1986.
5. Ioan Ranca, *Contribuții la studierea formării conștiinței naționale a românilor din Transilvania*, / în/ *Apulum*, XIV, Alba Iulia, 1974, p.167.
6. *Arh. Naționale Harghita*, Fond Scaunul Ciuc (nenum.) Doc. din Bancu din 11 III și 7 VI 1785.
7. *Arh. Naționale Covasna*, Fond Scaunul Trei Scaune, an 1785 Fasc. III 4/1.
8. *Arh. Naționale Harghita*, (loc. cit.) Protocolul Judiciar 1784 fila 8.
9. Ioan Ranca, *Răscoala lui Horea în comitatele Odorhei unit cu scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin și Trei Scaune unit cu Districtul Bârsei și cu părți din Alba Superioară*. / în/ *Apulum*, 1985 XXII p.169.
10. *Idem*, op. cit. p. 178.

REVERBERATION OF HOREA'S REBELLION AT THE ROMANIANS FROM SCAUNELE SECUIEȘTI

(Summary)

Reverberations of Horea's rebellion reflect themselves quite late in the Eastern part of Transylvania.

Our paper will follow the state of mind of the Romanian population, as well as the common Szeckler's adhesion at the idea of rebellion.

The Romanian from Scaunele Secuiești constituted in the XVIIIth century a force, towards which, the authorities, willy-nilly took notice. From a church life point of view, they were organized in parishes and archpriest's districts, either Orthodox or united, they were here at the of the rebellion a large and wide community.

Hearing about the Romanian's rebellion from Apuseni Mountains, the Szeckle nobility, organized in insurrectional groups, starts to search among the Romanian communities, looking for the so called corypheus and "deceivers".

It is worth telling about the case of Horea's messenger in the Szeckler's territory, Kadar or Cadar Jozsef, or Iosif, also mentioned as Gabor.

Whatever the ethny, his having arrived to Horea and then, his being sent to start a rebellion in the Szeckler's territory is unique. His trial, full of nonrelevant details, shows that Horea's rebellion threw his arrows much farther than the operation stage.

During Horea's rebellion, in the two counties, Odorhei and Trei Scaune, despite the distance which mustn't be neglected and of the rather by-way peasants' position, the oppressed peasants of this area were waiting for the rebels in order to join them.

